

Venceslav Belè

Simon Gregorčič in Mirza Schaffy

Slovstvena drobtinica

Simon Gregorčič in »Mirza Schaffy« je vzporedje, ki človeka na prvi pogled preseneti kakor neverjetno. In vendar je med Gregorčičevimi poezijami in Bodenstedtovo zbirko »Die Lieder des Mirza Schaffy« precej sorodnih elementov. Naslednje izvajanje naj dokaže to trditev in kot droben prispevek pripomore nekoliko k boljšemu in vsestranskemu poznavanju našega pesnika.

Na sorodnost med Gregorčičem in zbirko »Mirza Schaffy« me je prvi opozoril bivši deželni poslanec, zemljemerec g. Ivan Lapajna¹, ki je bil dober znanec Gregorčičev in se je v času svoje poslanske dobe večkrat sestajal s pesnikom. Nekoč sta sedela v Gorici pri Treh kronah pri vrčku piva in se razgovarjala o nemški poeziji. Gregorčič je nekatere nemške pesnike, na primer Goetheja, Heineja in druge zelo cenil in njih pesmi večkrat citiral. Ob tej priliki je začel g. Lapajna citirati iz Bodenstedtove zbirke »Die Lieder des Mirza Schaffy« verze:

Es hat einmal ein Tor gesagt,
daß der Mensch zum Leiden geboren worden;
seitdem ist dies, — Gott sei's geklagt! —
der Spruch aller gläubigen Toren worden...

(Lieder der Klage, 9)

Gregorčič se je zavzel in pomagal citirati verze, potem je živahno vzkliknil: »Tudi Vi poznate Mirza Schaffyja? To je vendar moj pesnik!«

Precej skeptično sem sprejel to vest. Nekoliko neverjetno se mi je zdelo spočetka, da bi se bil Gregorčič — in pa še v svojih poznih letih! — tako zanimal za tega lahkoživega pesnika, ki je bil izbral za grb svoje pozemeljske sreče in blaženosti triperesno deteljico: Wein, Gesang und Liebe. Potem pa, ko sem vprašanje dodobra proučil, sem se prepričal, da je Gregorčič res dobro poznal in ljubil te pesmi in da se kažejo očitni sledovi tega vpliva v njegovih poezijah.

Bodenstedtova zbirka »Die Lieder des Mirza Schaffy« je bila v Gregorčičevem času ne samo pri drugih narodih, ampak tudi pri nas zelo čitana in čislana. Že samo to bi nas moralo prepričati, da je nedvomno tudi Gregorčič prebiral te pesmi. Imamo pa za to trditev precej nepobitnih dokazov. Naj zadostujejo naslednji:

Stritar je bil Gregorčičev pesniški učitelj. Gregorčič sam ga imenuje »učitelj blagi, dragi moj, — učenik ljubljeneč« (IV. zvez., str. 62, 63). Gregorčič se je pridno učil v Stritarjevi šoli, pesniške oblike še prav posebno skrbno. Stritarjevi nauki so bili v tistem času pesniško-umetniške dogme. Če je Stritar samo omenil »Mirza Schaffyja«, smemo trditi, da ga je Gregorčič bral; če ga je pa Stritar postavil za vzor, ga je Gregorčič nedvomno preučeval.

V sestavku o lepi rimi je zapisal Stritar v »Zvonu« 1870, str. 207: »Kdor hoče vedeti, kaj so lepe rime, temu svetujemo razen italijanskih poetov posebno Bodenstedtov »Mirza Schaffy«, kjer je sploh poetična oblika dovršena do najvišje stopinje. — Tu smo podali našim mladim pesnikom, ki se hočejo učiti, nekoliko »dobrih svetov«; store naj z njimi, kar se jim zdi.« Kaj je po tem Stritarjevem nasvetu storil Gregorčič, si pač lahko mislimo.

¹ Ivan Lapajna je bil izvoljen v goriški deželni zbor v januarju 1902 v tolminskem okraju, in sicer pri dopolnilnih volitvah. Častitjivi starček, ki ima že preko 80 let, živi še sedaj na Ponikvah, kjer je rajnji Bele župnikoval, preden je postal dekan v Kanalu.

Saj je bil on tak pesnik, ki ga ni bilo sram priznati, da je Stritarjev učenec, in ki je visoko cenil lepe rime in dovršenost pesniške oblike.

Stritar je tudi drugje še omenjal »Mirza Schaffyja«. Dva zgleda.

V sestavku o Fr. Levstiku (Zvon, 1870, str. 77) poudarja Stritar v Levstikovi pesmi »tisto čudno lastnost, ki jo Goethe sam imenuje ‚urkräftiges Behagen‘, ko je pesnik nekako samega sebe vesel, in ve tudi, da so ga drugi veseli, zato se jim pa tudi daje prav na široko:

Ko se očaki sivi
Za mizo vsedejo,
Začnejo modrovati,
Kak je nekdanj bilò...
Pa v celi tovaršiji
Moj glas je spoštovan,
Če rečem: Vino pijmo!
Pijémo ga ves dan...

To se ve, da vsak se ne sme tako širokega delati, ne v družbi ne v pesmi; kako je n. pr. Mirza Schaffy samega sebe vesel, kako se nam vedno stavi za vzgled: ‚Mirza pa je ves drug mož!‘ In vendar nikoli se ga bralec ne naveliča: prav pravi, misli si, saj je res korenjak!«

Stritar je bil velik evangelist svetoboljša, bil pa je v svoji naravi še tako zdrav, da je ljubil vesele ljudi, kakor sta Levstik in Mirza. Kolikor je bila njegova pesem prežalostna in izumetničena, toliko je bolj čutil in ljubil pri drugih naravno in neprisiljeno veselo prešernost. Tudi Gregorčič je bolehal na svetoboljšu, a vemo iz življenja, da je ljubil veselje in šalo in smeh; saj nam tudi iz njegovih pesmi zazveni večkrat vesel akord, poln svežega humorja. In ker je bil pri vsem svetoboljšu za veselje in smeh dovzeten, je pač rad prebiral Mirzove pesmi.

V Zvonu 1880, str. 112, omenja Stritar v sestavku »Nova knjiga« zopet Mirza Schaffyja; tam pravi: »— Tista aliteracija v ‚Rosen und Reben‘ in ‚Licht und Luft und Leben‘, to se kaj dobro sluhu prilega. Ali misel, misel! Je-li to res Prešernova poezija, o kateri govori gospod Samhaber? Človek bi menil, da je marveč Mirza Schaffyjeva.« —

Ne samo Stritar, ampak tudi drugi so omenjali Mirza Schaffyja.

V Zvonu 1880 omenja na strani 326. to ime L. P. v sestavku »Četverostopnica in gazela«. — »V nekaterih gazelah so namreč pesniki celo preumeteljno rimali, toliko pečkali, kovali, umetovali, da so napravili kitice, v katerih se prikazuje prava rima vseskozi sredi med dvema identičnima rimama. Opravičeno je pač, ako imenujemo to preumeteljno, ker je ponajveč še premalo naravno, prisiljeno, prenapeto; — prav posrečila se je ta ravno omejena oblika edino mojstru ‚Mirza Schaffyja‘, a tudi to ne v pravih gazelah, nego v krajših četverovrstnicah.«

V Zori 1875 (IV. tečaj) je neki —u— objavil prevod naslovljen »Spomladni čas«. (Po Mirza Schaffyju.)

V knjižici »Gregorčičevim kritikom odgovor in pouk« (Ljubljana, 1882) piše A. K. v sestavku »Ocena Pajkove kritike« na str. 24—25: »Ravno tako Pajk zložene rime imenuje potvare ter Gregorčiču našteva 38 takih potvar. — Take rime, kakoršne veliki znanec pesniške tehnike prof. Janko Pajk tukaj potvare imenuje, odobravajo vse francoske in nemške poetike. Da, Francozi, katerim gotovo nihče ne more očitati, da bi bili v obliki svojih pesniških proizvodov premalo vestni, bogato rimo mej vsemi rimami najvišje cenijo ter jo stavijo nad vse druge rime. Nemci, ki sploh nimajo blagoglasnega in gibčnega jezika, to rimo pač manj obrajtajo, kakor sploh vse malo cenijo, v čemer ne morejo drugih narodov dosežati, n. pr. sonete, gazele, otave rime i. dr.; vendar so njih največji pesniki kakor Goethe, Platen, a osobito Rückert in Bodenstedt vsi polni takih rim. Navel bi tukaj lahko na stotine vzgledov, pa se mi prostora škoda zdi; zato prosim blagovoljnega čitatelja, naj vzame v roke Göthejev ‚Westöstlicher Divan‘, Platenove gazele,

Rückertovo ‚Weisheit des Brahmanen‘ in Bodenstedtovega ‚Mirza Schaffyja‘, da bode videl in bral, kar Pajk v svojej nevednosti ne more videti in ne zna brati, ali pa v svojej zlobi videti in brati — neče!«

V veliki veljavi je moral biti takrat Mirza Schaffy, da je z njegovim ugledom prijatelj branil napadenega Gregorčiča.

Že te literarno-zgodovinske drobtinice nas morajo prepričati o resničnosti trditve, da je moral z drugimi skupaj tudi Gregorčič dobro poznati in čislati pesmi »Mirza Schaffyja«.

Še bolj pa nas prepričajo o tej trditvi sledovi, ki jih srečamo v Gregorčičevih poezijah.

Preden preidemo k temu, nekoliko besed o Bodenstedtu.

Friedrich von Bodenstedt (1819—1892) je bil pesnik in pisatelj. Rodil se je 22. IV. 1819 v Peine na Hannoveranskem in umrl 18. IV. 1892 v Wiesbadenu. Leta 1841. je bil vzgojitelj pri grofu Galicinu v Moskvi; 1843—1845 je bil gimnazijski učitelj v Tiflisu; od 1847 dalje je deloval v raznih mestih Nemčije. Posebno se je udejstvoval kot časnikar. Leta 1854. je bil profesor slavistike in 1858. profesor staroangleščine v Monakovem; 1867—1869 je bil intendant dvornega gledališča v Meiningenu; od 1878 dalje je bival trajno v Wiesbadenu. Že 1867 je bil odlikovan z dednim plemstvom.

Friedrich von Bodenstedt je temeljito poznal in z izvirnimi besedami poveličeval orient. Posebno domač je bil v Kavkazu. Njegove z jutrovskim duhom prepojene pesmi so zbudile spočetka prav malo pozornosti. Iz njegovih zanimivih potnih slik »Tausend und ein Tag im Orient« (3 zvezki l. 1851.) jih je njegova soproga izbrala nekaj, ki jih je izdala pod naslovom »Die Lieder des Mirza Schaffy«. Ta zbirka je bila sprejeta z velikim veseljem ter je v letih od 1861.—1901. doživela 159 izdaj.

Mirza Schaffy, modrijan iz Tiflisa, nam v teh pesmih s sladko prikupljivimi, včasih skoraj omamno opojnimi zvoki oznanja lahek evangelij vesele modrosti in sladkega uživanja. Vsebinsko so te pesmi brez globokega duha in zdravega jedra in včasih naravnost brezbožne in razuzdane. Zvok, v katerem so zapete, je pa nadvse svež in živahen; oblika je prijetna in sladka. Te pesmi so bile v svojem času zelo priljubljene. Duh, ki veje iz teh pesmi, — duh veselja, uživanja, lahkomiselnosti — je deloma naravnost nasproten duhu, ki veje iz Gregorčičevih poezij — duhu njegove tuge, svetobolja, odpovedi, resnosti.

Šala in smeh, petje in pitje, lepota in ljubezen — to je življenje Mirza Schaffyja. Zelo nas spominja starih anakreontikov.

Aber Wein, Gesang und Liebe
hat mich wieder jung gemacht.

(Lieder zum Lobe des Weines und irdischer Glückseligkeit, 5.)

Die Erde hat Wein, Gesang und Liebe.

(Glaube und Leben, 7.)

..... helle Lieder
von Liebe, Lust und Erdschönen.

(Prolog.)

Versunken ganz in Trunkenheit
und trunken in Versunkenheit,
in Wein, Gesang und Liebe.

(Lieder zum Lobe des Weines..., 3.)

Lahko rečemo, da je bil Gregorčiču, ki je bil zaradi svoje osebne usode v bridkosti in bolesti in pod tem vplivom ter pod vplivom Stritarjevega evangelija v svetobolje potopljen, ta veseli, skoraj razposajeni, življenja lačni Mirza Schaffy v najbridkejših urah v razvedrilo in okrepcilo, v tolažbo in pomoč. Tako lahko z gotovostjo sklepamo, da je mikala pesnika ne samo lepota oblike

— ampak tudi kipeče življenje duha v teh pesmih — ljubil je ne samo obliko Mirza Schaffyja, ampak tudi njegove srce.

Mirza Schaffy pravi sam:

Und fragt ihr mich: Wie magst du nur
derweil uns Not und Stürme dräuen,
lustwandeln auf der Lenzesflur
und dich an Sang und Blumen freuen?

O, diese Blumen, dieser Sang
sind nicht in leeren Müßiggang
gesucht und mir zu Teil geworden. —
Doch unter Ungemach und Not,
wenn schlimme Stürme mich bedroht,
sind sie mir stets zum Heil geworden!

Sie waren mir ein Talisman,
der von mir nahm, was mich betrübte,
und auch wohl andern üben kann
die Wunderkraft, die mir geübte.

(Prolog.)

Denn was das Unglück bieten mag,
war früh mein bittres Los geworden,
und unter Sturm und Ungemach
sind diese Blumen groß geworden.

— — — — —
Und all mein Schmerz ward zu Gesang...

V teh verzih vidimo precejšno sorodnost med Gregorčičem in Mirza Schaffyjem. Primerjaj tudi:

Früh ausgestoßen in die Weit...

A vrgla usoda nemila me je
od doma vže v zorni mladosti,
in s kupo modrosti pojila me je,
še bolj me je s kupo bridkosti.

(Pastir.)

Ako je Gregorčič čital in ljubil Mirza Schaffyja, ga je ljubil kakor nekako razvedrilo, tolažbo, zdravilo — »die Wunderkraft«.

Gregorčič je bil človek nad vse mehkega srca, polnega bridkosti in trpljenja; ni bil mož, ki bi si bil znal izvriskati iz srca v svojih pesmih svoje gorje; Gregorčič je svoje gorje v pesmih — izjokal; ni bil torej mož kot Mirza Schaffy, ki poje:

Unmännlich ist die lauste Klage
von dem, was uns allein bewegt,
was schwer im eignen Herzen schlägt;
und nimmer tritt das Lied zu Tage,
dem ich mein Wehe eingehaucht.

In morda je bila ravno ta Gregorčiču tuja lastnost, ki ga je vlekla z nekakim občudovanjem k Mirza Schaffyju.

Vzemimo prav nazoren zgled:

Mislimo si Mirza Schaffyja med fanti in dekleti v krčmi, pri vinu, smehu in pesmi. Mislimo si ta prizor v Mirzovi pesmi; tako nekako bi se ta glasila kakor verzi, kjer pravi:

Knie' ich zu meines Mädchen Füßen nieder
und schreibe meine wonnevollen Lieder
aus ihren Augen ab. Es perlt der Wein

zuneben mir im funkelnden Pokale;
ich schlürfe ihn in vollen Zugen ein
und denk': Es ist in diesem Erdentale
bei Lieb' und Wein ein paradiesisch Sein! (Zulékha, 15.)

Primerjajmo s tem Gregorčičevo pesem »V krčmi«, ki jo je priobčil v »Zvonu« leta 1870., v 26. letu svoje starosti, a je pozneje ni sprejel v svoje »Poezije«. Ta pesem se glasi:

Mladiči v radostni šali	In žvenk! Zabrenkečejo vrči:
iz polnih kozarcev pijó	»Naj ljube žive nam zveste!«
in deklico vsak si pohvali,	Prijatelj s prijateljem trči,
ki smeje se nje mu okó.	óči od veselja žare.

Nem samec poslušam jih v koti,
ko glasna zdravica doni —
Zakaj se me tuga poloti?
Zakaj so mokre mi óči?

Ta primera nam pokaže veliko razliko med Gregorčičem in Mirza Schaffyjem. In vendar nam zadnja pesem dá nekak migljaj in nas utrdi v spoznanju, da in kako in zakaj je Gregorčič čital in ljubil pesmi Mirza Schaffyja.

Die Sorgen zu bannen
(das Unkraut des Geistes),
den Kummer zu scheuchen,
die Schmerzen zu lindern,
ist Sache des Sängers. (Epilog.)

Gregorčiču je bila pesem izraz bridkosti, a čital je morda Mirza Schaffyja z namenom »den Kummer zu scheuchen — die Schmerzen zu lindern!«

Mirza Schaffy je bil poseben ljubitelj in povečevalec vina in kdo bi se pri tistih njegovih pesmih, posvečenih vinu, ne spomnil Gregorčičeve pesmi »Vinski duhovi« (Zvon, januar 1877 — I. zvezek Poezij):

Točaj, le znova kupo mi napolni,
hladila daj, zdravila duši bolni.
Kadar oko otožno v kupo vprem,
skrivnostna čuda v kaplji zlati vzrem:
odpre se svet čaroben mi in nov,
oko zagleda sto in sto duhov.
Duhov ne zlobnih, nego čistih, blagih
trpinom dobrih, tožnim srcem dragih.
Tu v kupi, glej, prekrasno zrem kraljico,
nebeško hčer, neskajeno resnico.
Tik nje radost, — pozna se na očeh,
in deca njena: šala, vtíp in smeh!
Navdušenost, čuj, poje rajsko pesem,
na zemlji še enake slišal nesem.
In nade duh naprot šepeče mi,
podí obup, skrbi moreče mi.
Pogled duha, vabljenje krasnih boginj
mi vnema v duši čudodelen oginj,
up vrača se v srce, na usta smeh
in znova vžiga radost se v očeh.

Duhovi vinski, hvala vam tedaj!
Napolni zopet kupo mi, točaj!

Verhalt'ner Schmerz und stete Spannung
führt zur Erschlaffung, zur Entmannung.
Das Schlimme stellt von selbst sich ein;
und wer sich freun will, muß es bannen,
ein frohes Lied, ein Becher Wein,
und alle Sorge zieht von dannen! (Prolog.)

Aus dem Feuerquell des Weines,
aus dem Zaubergrund des Bechers
sprüdeln Gift und — süße Labung,
sprüdeln Schönes und — Gemeines:
nach dem eignen Wert des Zechers,
nach des Trinkenden Begabung.

(Lieder zum Lobe des Weines..., 1.)

Je mehr wir uns vertieft in Wein,
je höher steigt des Geist uns —
der Bart der Weisheit trieft von Wein.

Die Weisen beim Pokale stehn
hoch über der Gemeinheit.

(Lieder zum Lobe des Weines..., 3.)

- ogenj Nur im Rausch sind deine Lieder
so voll Glut und Schwung gemacht. (ibid. 5.)
- šala, vtip
in smeh Wo der Becher von Wein überfließt und die Lippe von Witz.
(ibid. 7.)
- radost Im Winter trink' ich und singe Lieder
aus Freude, daß der Frühling nah ist. —
Und kommt der Frühling, trink ich wieder
aus Freude, daß er endlich da ist. (ibid. 9.)
- resnica Trink Wein! Das ist mein alter Spruch
und wird auch stets mein neuer sein,
kauft euch der Flasche Weisheitsbuch
und sollt' es noch so teuer sein. (ibid. 13.)
- ogenj Des Weines heilige Flammen
ergossen sich über mich;
die reine Glut der Jugend
mir wieder zugeben schien er —
Nie fühlt' ich so die Tugend
des roten Kachetiner.
- Ich konnt' im süßen Drang
nur immer schlürfen und nippen,
es wurden zu Gesang
die Worte meiner Lippen.
- radost Wie Adam vor dem Falle,
so schwamm ich in Entzücken. (ibid. 14.)
- Durch den Wein zum Blumenbeet
wird die Phantasie verwandelt,
drin der Odem Gottes weht,
drin der Geist der Schönheit wandelt. (ibid. 15.)

Trink nie gedankenlos
und nie gefühllos trinke... (ibid. 16.)

Wenn Mirza Schaffy den Becher erhebt,
einen Witz im Munde:
Wie sich freudig das Herz der Zecher erhebt
in der jauchzenden Runde! (ibid. 17.)

Fürcht' nicht, daß ich in das Gemeine
und Rohe mich vertiefe,
solange ich von gutem Weine
und guten Witzen triefe.

(Vermischte Gedichte und Sprüche, 19.)

V Gregorčičevih vinskih duhovih vidimo veliko sorodnost in podobnost z Mirza Schaffyjevo vinsko ideologijo in frazeologijo.

Med najkrepkejšimi in glasnimi zvoki, ki odmevajo iz Mirza Schaffyja, so erotične strune. Erotično čustvovanje je pri Mirzu zelo bogato in negovano z vso čustveno nasladnostjo.

Odmev tega erotizma srečamo še v pozni Gregorčičevi pesmi o »Gruzinki« (Poezije IV. z datumom 7. VIII. 1901), ki mora presenetiti vsakogar, kdor поблиže pozna Gregorčiča. Kako je nastala ta eksotična pesem, ki je tako malo v soglasju z duhom Gregorčičeve poezije. Pesnik ni nikdar videl Tiflisa in Bospora; pesem se ni mogla roditi iz čustvovanja, ustvarjenega po osebnem doživljanju; ta pesem je samo plod umetno ustvarjenega razpoloženja pod vplivom Mirza Schaffyjevih pesmi; je torej zgolj refleksivnega značaja. Ko vemo, da je Gregorčič bral in citiral Mirza Schaffyja, nam je postanek te pesmi lahko umljiv.

Oj Tiflis, oj Tiflis,
prekrasno gruzinsko ti mesto!
Saj daleč slovijo Gruzinke,
krasotice prve, edinke.

Ta pesem zelo živo spominja Mirza Schaffyjeve pesmi v ciklu »Abschied von Tiflis«:

Schön bist du, fruchtreiche Kyrosstadt!
Schön sind deine Töchter...

Ha, kupil jo sultan...

Ti v haremu zdaj si krasota edinka,
tvoj sultan te z biseri krasi. —

Solch ein Antlitz sah
nie zu Stambul das Harem des Padischah. (Tiflis, 5.)

A ta Gregorčičeva pesem, ki nima nikake zveze z njegovim subjektivnim čustvovanjem, ne izzveni v opojni radosti in veselju Mirza Schaffyjeve pesmi — ampak v bridki misli iz refleksije:

»Ko cvet ti ovene,
te Bospor odene...«

Ta pesem nam priča, kako močan je bil vpliv Mirza Schaffyja na Gregorčiča; ta vpliv se ni izgubil tja noter do poznih let. (Lahko ga pa tolmačimo tudi iz vplivov ruske poezije Puškina, Lemontova, ki jo je tedaj prevajal za Vesela. Op. ur.)

Tu bi bila prilika, da bi se dotaknili Gregorčičeve subjektivne erotične pesmi, da ne omenjamo tistih objektivnih krasnih dekliških pesmi.

Veliko je takih, ki imajo nekako nespametno pretiran respekt pred duhovsko suknjo Gregorčičevo, tako da gledajo v tej suknji duhovnika, pozabljajo pa pod njo tudi človeka. Če je Gregorčič sam odpel včasih svojo duhovsko suknjo in nam pod njo razodel toplo in nežno čuteče pesniško človeško srce, zakaj ne bi smeli potem pogledati odkrito in brez obotavljanja to srce in tega človeka! Gregorčič je našemu narodu predvsem pesnik in ne toliko duhovnik. Poglejmo ga, kako se nam sam predstavlja v svojih »Posmrtnicah« do prihoda v nebesa — samo kot pesnik! in pokoro dela le kot pesnik, ne za to, kar je pisal, ampak ker je premalo napisal.

Ako se mimogrede dotaknemo tudi erotične strune njegovih pesmi, nikakor ne moremo oskruniti njegovega imena in spomina. Glejmo njegovo podobo objektivno, tako kot je; s tem ga nikakor ne ponižamo. Stara njegova želja je ta, ki jo je 4. marca 1882 napisal prijatelju Gruntarju: »da ne naredi iz mene kaj družega nego sem v resnici.«

Ena njegovih najvažnejših in najlepših erotičnih pesmi je naslednja iz l. 1880. (Zvon, 1880; Poezije IV.)

Stoji v planini vas, tam rajska roža rase; za druge ne in zase za me cvete nje kras.	A meni v daljnem sveti življenje zdaj veni; ohrani Bog te v cveti, planinska roža ti!
---	--

Prav zame pač nebo
je rožo to vzgojilo,
ker z neizmerno silo
kopnim po njej samo.

V drugih kriticah ima v stalnem refrenu namesto verza »življenje zdaj veni« sledeče inačice: oko po njej rosi; solzé kropé oči; srce po njej medli; živim prebridke dni.

Lepa je tudi pesem »Le enkrat!« (Slovan, 1886.)

Enkrat te v življenju sem videl samo
nedolžno ko angel, ko zvezda lepo —
a vtisnil se v dušo je ves mi tvoj čar —
ne vdolbel tako bi ga z dletom kipar.

Zvesto te v njem nosim že kdovekaj let,
že vtrudil je romarja hod skozi svet.

To vem pa, da ti mi v srci živiš,
kjer jasno se v svitu nesmrtnem žariš; —
iznikne krasota naj stvarnice vsa,
ti v duši ostaneš mi večno krasnà.

Teh dveh pesmi Gregorčič ni sprejel v svoje zbirke, ker je iz strahu pred pretirano kritiko svoje pesmi tako izbiral.

V teh dveh pesmih vidimo dva različna vpliva. Tista »planinska roža« je vzcvetela v »planinski vasi« pod Krnom nekje. — Tisti »angel« je šel tako mimogrede nekoč preko poti njegovega življenja — a pozabil ga pesnik ni več, tega angela in njegove čudovite lepote. Bil je pesnik pač čudovito mehke in dovzetne duše, zelo občutljiv in sprejemljiv za lepoto rajске, planinske rože in angelske nedolžnosti.

Precej spominja gorenja pesem (»nedolžno ko angel«) »Pogleda v nedolžno oko«.

Nikar, nikar se me ne boj,
nedolžni nežni angel moj,
le semkaj k meni sedi,
oko v oko mi gleda.

Vendar hoče morda pretežna večina čitateljev te pesmi videti v tem verzu le detinsko in ne deviško, dekliško nedolžnost. Morda nam prihodnost pove kaj o postanku te pesmi. Vem, da je nekoč — morda tudi večkrat — ta pesem Gregorčiča do solz ganila, ko se je v njegovih poznih letih pela pred njim v prijateljski družbi.

»Le rasti v lepem cveti — cvetu bom jaz vesel,
četudi tvoje sreče delil ne bom s teboj!« Siroti. (1870.)

spominja na besede: Ohrani Bog te v cveti.

Morda je iz tega nežnega romantičnega razpoloženja in pod vplivom teh mehkih in lepih dojmov porojeno čustvovanje, ki je izraženo n. pr. »V celici«.

Zapustil svet sem mladolet,
se v celico zaprl,
umrl je zame celi svet,
jaz nisem zanj umrl.

Zabiti ga — ni moči mi,
vživati ga ne smem;
plamen, ki v srci mi gori,
morim in mrjem nem.

in v »Ujetega ptiča tožbi«:

Z družico tam drug prosto leta...

A meni svet je vse ocvetel,
zaprt in slep sem samotar.

Mrje mi v ječi srce ubogo,
brezcvetna gine mi mladost! —

Refren te pesmi nam odmeva še iz mnogo poznejših let.

»Tu v kletki tesni sem zaprt, (V kletki, 1901.)
(Oj ozka kletka me zaklepa. Ujetega ptiča tožba, Poezije I.)

Ako se oziramo tudi na besede

Toda, ptiček, kaj zato,
če umiram jaz... (Ti veselo poj!)

moramo priti do prepričanja, da je ta motiv, ki se tako pogosto ponavlja pri našem pesniku in ki ga pesnik tako ljubi, zajet ne iz zunanjega sveta, ampak globoko iz pesnikovega srca.

Pomembno je pač tudi to, da rabi pesnik v domoljubni pesmi tako krepko primeru iz romantičnega čustva zajeto:

Eno devo le bom ljubil,
eni vedno zvest ostal.

O pesmi »Ne zveni mi!« ki bi jo utegnil kdo prištevati med subjektivno romantične, piše pesnik sam Gruntarju: »Ne zveni mi!« ni namenjena, kakor ti sodiš Ad..., nego vsaki pošteni, lepi deklici!« — Vidimo pa tu zopet apostrofirano dekliško lepoto. Kak hipen dojem lepote mu je dal morda idejo te pesmi. Morda je bila Adela Pagliaruzzijska vendarle zunanji povod te pesmi ali kaka druga »poštena, lepa deklica« —, a pesem je posvečena vsem.

»En ljub pogled — srce se vžge!«

Morda je pesnik poskusil kdaj tudi tak hipni plamen v svojem srcu.

Najodkritejši konfiteor svoje ljubezni nam poda pesnik v XVI. in XVII. Predsmrtnici:

XVI.

Deklè, deklè ti zalo,
življenje mojega pomlád!
Ti nisi me poznalo,
a v té sem zrl jaz tolikrat,
življenja mojega pomlád!
Ko črešnjev cvet ti lice belo
tedaj divòtno je cvetelo;
a ustne kakor črešnjev sad
so se živó rudele,
čarobno so žarele!
Oj cvetla je tedaj pomlád...
Oči te jasne, golobinje
prav ko nebo po dežji sinje
ti smrtni angel je zaprl!

XVII.

Kropiti te ne smem...
Srčno sem ljubil te,
te ljubim rajnko še;
a razodel se nisem
ni tebi, oj deklè.

Ljubezni vso sladkost
sem čuval ko skrivnòst, —
naj tiho nosim tudi
zdaj bolečin bridkost.
Ne bom te jaz kropil...

Pojem za deklinško lepoto se nam razodeva iz XXXIII. in XXXIV. Predsmrtnice:

Oj čuvaj Bože
nam vrtno in pa poljske rože. (XXXIII.)

Tu rasejo cvetke z doline,
tam gori pa cvetke planinske. (XXXIV.)
(Planinska roža ti!)

Mestna in vaška, dolinska in planinska lepota.

Iz vseh teh pesmi nam diha najnežnejši in najčistejši erotizem, čist in vzvišen, vse to je samo čudovito plaha, boječa, sramežljiva, prikrivana platonična ljubezen, jasen, topel plamen, ki ga je pesnik gasil in dušil v svojem srcu, a ga popolnoma prikriti in zadušiti ni mogel, ki pa se vendar ni nikdar razplamtel v požar strasti. Tudi ta nežni in plahi platonični erotizem daje, če že ne markantno in krepko, pa vsaj mehko, značilno potezo pesniškemu značaju Gregorčičevemu; ta erotizem podaja enega izmed sozvokov v otožnih akordih Gregorčičeve pesmi.

Bil je pač Gregorčič tak, kot je bil in kot je sam sebe označil (LIII. Predsmrtnica):

Napol možá in pol žené:
Adamova je moška glava,
od Eve mehko pa srcé!

Spričo te izjave pesnikove se nam zdijo skoraj nekoliko prestroge besede Izidorja Cankarja, ki pravi (Dom in svet, 1916, str. 148. Gregorčičeva pisma):

»Skoraj vsakemu duhovniku — leposlovcu se primeri, da piše včasih bolj človeško, nego duhovniško, in tedaj čutijo vsi, ne samo tisti, ki verujejo v njegov apostolski poklic, da je neko tiho nesoglasje v njegovem delu, neka skrita življenjska nedoslednost, če ni že skoraj neznačajnost, da ljubezenske pesmi poje, ko bi moral oznanjevati evangelij... Le čas more vse to izravnati. Danes smo že vsi odpustili Gregorčiču in Medvedu, da sta bila tudi človeka.«

Gregorčič sam je čutil to nesoglasje in neskladnost, ki daje vsaj deloma — tako tragično noto njegovemu življenju in njegovi pesmi: Adamova glava in Evino srce. Nesoglasje in neskladnost in ostro nasprotje je to — a neznačajnost — vsaj zakriviljena neznačajnost to ni. In odpuščati mu, da je bil tudi človek, pač nimamo pravice, ker ni zaradi tega in s tem ničesar zagrešil. Recimo morda točneje: danes mu ne štejemo več v greh, da je bil tudi človek, kakor so mu to šteli v greh v tistih ozkosrčnih in pretirano skrupuloznih časih, ki so, hvala Bogu, že davno za nami.

Vrnimo se k Mirza Schaffyju; ugotoviti moramo dejstvo, da je pač velika razlika med Gregorčičevim in Bodenstedtovim erotizmom, a ugotovili smo vendar tudi v Gregorčiču jasno — dasi mehko in nežno erotično noto. In četudi ni Gregorčič bral Mirza Schaffyja zaradi njegove erotike — in četudi mu je bilo marsikaj prestrastveno in prečustveno v tej pesmi, je vendar čital tudi erotično pesem Mirza Schaffyja in morda mu je tudi v tej — kakor v vsaki pesmi — marsikaj ugajalo.

Malenkosten je sicer navidezno naslednji primer, a vendar važen. V »Zuleiki« ima Mirza Schaffy verze:

Und sagt: erklingt nicht mein Gesang
von wunderbaren Tönen?
Und ist nicht meines Liedes Gang
leicht wie der Gang der Schönen?

(Zuléikha, 2.)

Lepa je ta primera in izdaja nam finočutnega in zelo dovtetnega umetnika, ki mu ne ostane neopažena lepa ritmika hoje lepih deklet.

In ta ne vsakemu očesu vidna in razodeta lepota tudi Gregorčiču ni ostala prikrita; ravno isto prisposodbo rabi tudi on, ne za svojo pesem, ampak za tek valov reke Soče:

»Tvoj tek je živ in je legak
ko hod deklet s planine.

Mirza Schaffy je hotel prisposodobiti z ritmom dekliške hoje — ritem svoje pesmi; Gregorčič pa je hotel prisposodobiti z ritmom dekliške hoje ritem rečnih valčkov. In oba sta to hotela tudi ušesu slišno in nazorno izraziti z enim in istim metričnim ritmom:

Tvoj tek je živ in je legak u — u — u — u —
ko hod deklet s planine. u — u — u — u

Und ist nicht meines Liedes Gang u — u — u — u —
leicht wie der Gang der Schönen. u — u — u — u

Tu imamo najstrožjo vzporednost ritma, ki nam hoče v obeh primerih izraziti eno in isto: ritem hoje. Niso vse dekliške hoje enake. Mirza Schaffy je spoznal, kakšen je »der Gang der Schönen« — Gregorčič pa hod deklet s planine. Kakor je hotel Mirza Schaffy poudariti lepoto in prednost hoje lepih deklet, je hotel Gregorčič krepko poudariti lepoto hoje planinskih deklet. Tako se zopet približamo erotičnemu motivu »planinske rože«. Ti dve vzporednici sta nam dokaz finega umetniškega opazovanja. Ne moremo si misliti, da bi bil Gregorčič v tem primeru Mirza Schaffyja naravnost kopiral; smemo pa misliti, da mu je nekako nezavedno živelo v spominu to, kar je bral v Mirza Schaffyju, in mu je v trenutku pesniškega stvarjanja hipoma oživelo kakor na novo. Vsekakor nam je to lep dokaz, da se je Gregorčič pridno bavil z Mirza Schaffyjem.

Kot drugi zgled za vzporednost bi lahko navedli k pesmi:

Nikar, nikar se me ne boj,
nedolžni, nežni angel moj,
le semkaj k meni sedi,
oko v oko mi gledi.

Mirza Schaffyjeva verza:

Kind, was tust du so erschrocken,
was hebt schüchtern sich dein Fuß!

(Zuléikha, 9.)

K zadnjima dvema verzoma imamo pa še to lepo vzporednico:

Ein Blick des Aug's hat mich erfreut,
der Zauber dieses Augenblicks
wirkt immer fort in mir erneut
ein leuchtend Wunder des Geschicks.

Spominja pa nas to tudi pesmi: Le enkrat...

V nadaljnjem pa je velika razlika med obema pesmima — a to je ravno tista značilna razlika med Mirza Schaffyjevimi in Gregorčičevimi erotizmom. Vzorednost, a zopet s podobno markantno razliko imamo v naslednjih verzih:

Cvetica nerazvita,	Neig, schöne Knospe, dich zu mir!
cvetica ljubezniva,	und was ich bitte, das tu' mir!
pa jaz ti bom vrtnar!	Ich will dich pflegen und halten;
Skrbno te bom zalival,	du sollst bei mir erwarmen
lepo te bom gojil,	und sollst in meinen Armen
četudi drug bo vžival,	zur Blume dich entfalten.
ko cvet se bo razvil.	(Hafisa, 4.)

Pa pustimo erotični moment, obrnimo se še k drugim podobnostim in vzporednostim:

V svojem prologu, kjer govori o bojih, ima Mirza Schaffy sledeče verze:

Wohl sah ich, wie Lawinen sprangen
vom Hochgebirg mit Donnerschall
und in dem ungetümen Fall,
was unten blüht und wohnt, verschlangen.

Gregorčič pa ima v svoji »Jeftejevi prisegi«, kjer govori o boju:

Kedar se v gori vtrga plaz,
kedo-li mu zastavi gaz,
ko tanke bilke trdi hrasti
se morajo vклонiti, pasti.

To je ena in ista prispodoba, ki se zdi skoraj prestavljena; vzporednost je taka kakor v prispodobi o dekliški hoji. Z malenkostno variacijo je tudi metrum popolnoma isti

M. Sch.				Greg.								
u	—	u	—	u	a	u	—	u	—	u	—	b
u	—	u	—	u	b	u	—	u	—	u	—	b
u	—	u	—	u	b	u	—	u	—	u	—	u
u	—	u	—	u	a	u	—	u	—	u	—	a

Potem ko Mirza Schaffy hudo obsoja agresiven boj, govori:

Ein anders ist 's, zieht ihr das Schwert
für Vaterland und eigen Herd;
wenn fremde Dränger euch bemeistern
mit gieriger, mit roher Hand,
und Hochgefühle euch begeistern
für Freiheit und für Vaterland.

Spomnimo se pri tem pglavitnih dveh junaških Gregorčičevih pesmi, kjer opeva tudi boj.

Otmi, otmi svoj sveti rod!
Glej, on je Izrael otel! (Jeftejeva prisega.)

Prost mora biti, prost moj rod,
na svoji zemlji svoj gospod!

Bolgarsko v last vam izročim,
nje svobodi vas posvetim!

Za vero, za prostost doma
živite, mrite brez strahu.

Da prost moj rod bo, prost moj dom.
(Hajdukova oporoka.)

Morda je Gregorčič bral Bodenstedtove pesmi že v gimnaziji. Vsekakor imamo že v pesmi »Z vencem tem ovenčam Slavo« (1864) zanimiv podoben izraz:

Dajte v venec se poviti,
kot ga svet še videl ni.

Mirza Schaffy pa pravi:

Wohl weiß ich einen Kranz zu winden
aus Blumen die ich selbst gepflückt. (Zuléikha, 11.)

Znano je Gregorčičevo pravilo, ki poudarja v njem zahteve za dobro pesem:

Čim naravneje,
tem verjetneje,
tem prijetneje,
tem veljavneje.

Mirza Schaffy ima v ciklu: »Lieder und Sprüche der Weisheit«:

Frisch und ureigen
mußt du dich zeigen
wie im Gefühle so in der Dichtung. (18.)

Worin besteht, Mirza Schaffy,
der Zauber deiner Poesie?
Daß du in allem wahr bist.
und die Natur zu wahren weißt;

(čim naravneje)

daß du in allem klar bist
und Wort und Sinn zu paaren weißt.

Daß du nur nach dem Rechten greifst,
und alles recht betrachtest —
daß du nur Diamanten schleifst
und Kiesel nicht beachtest. (ibid. 26.)

Gregorčič ni bil posnemovalec Mirza Schaffyja. Ljubil ga je in držal se je tudi vestno tega njegovega pravila posebno v svoji mladosti; poznejše stvari, ko mu je nekoliko opešala pesniška moč in sila, pač niso bile vse čisti in globoko brušeni diamanti.

Gregorčič pa je bil učenec Mirza Schaffyja predvsem v formalnem oziru.

Stritar, učitelj Gregorčičev, je v svojih pogovorih govoril o formalni strani pesmi in je v 12. pogovoru prišel na rime — in priporočil, kakor zgoraj navedeno, Mirza Schaffyja kot vzor za lepe rime in najvišjo dovršenost oblike sploh.

Gute Verse wollen gemacht sein. Weisheit, 23.)

Mirza Schaffy je s posebno skrbnostjo ustvarjal umetniško obliko svojim pesmim in isto moramo reči o Gregorčiču.

Kar se pa rime tiče, pravi ta veliki mojster rime:

Ich hase das süßliche Reimgebimmel,
das ewige Flennen von Hölle und Himmel,
von Herzen und Schmerzen,
von Liebe und Triebe,
von Sonne un Wonne,
von Lust un Brust
und von alledem,
was allzu verbraucht und gemein ist
und weil es bequem,
allen Toren genehm,
doch vernünftigen Menschen zur Pein ist.

(Lieder und Sprüche der Weisheit, 14.)

Sam o sebi govori Mirza Schaffy:

Ein Leuchtstern ist sein Herz, ein Garten seine Brust,
wo Alles glüht und duftet von frischer Blütenlust.
Und bei des eig'nen Schaffens urwüchsiger Gewöhrung
vergißt er auch den Klang, die Formvollendung nicht;
doch übersieht er ob der Reime süßser Tönung
des Dichters eigentliche, erhab'ne Sendung nicht.
Den Mangel an Gehalt ersetzt ihm die Verschönerung
des Lieds durch Blumenschmuck und feine Wendung nicht.
Für Schlechtes und Gemeines bekehrt ihn zur Versöhnung
des Wortes Flitterstaat, die Form und Endung nicht. (Mirza Jussuf, 6.)

Vse te besede prav lahko obrnemo tudi na Gregorčiča. In če je že sam iz sebe bil tak umetnik, se je v tej šoli glede oblike in nje razmerja do vsebine le še bolj izuril in izpopolnil.

Videli smo n. pr. zgoraj, kako rabi Gregorčič v prisposodbi o plazju ravno isti metrum, kakor ga rabi Mirza Schaffy v svojem prologu.

Ta metrum — štiristopični jambski stih, — ki so v veliki meri hiperkatalektični (nadštevilni) — ki je kaj pogost v liriki in epiki, je našemu pesniku prav posebno priljubljen. Po tej shemi (štiristopični jambski mestoma hiperkatalektični, zaporedoma tekoči stih brez kitic) kakor »Jeftejeva prisega«, imamo spesnjenih veliko njegovih najlepših pesmi, n. pr.: »Človeka nikar«, »O nevihti«, »Soči«, »Domovini«, »Oljki«. — Podoben metrum ljubi pa tudi v pesmih, ki so razvrščene po kiticah, n. pr. v Hajdukovi oporoki.

V »Soči« se menjajo po potrebi štiristopični stih s tristopičnimi, ki jih moramo smatrati za brahikatalektične štiristopične. Značilno je v tej pesmi, da je v že citiranih verzih

Tvoj tek je živ in je legak
ko hod deklet s planine

drugi stih brahikatalektičen in se tako popolnoma ujema z metrom citiranih Mirza Schaffyjevih verzov. Mirza Schaffyjeva pesem je razvrščena v kitice s sledečo shemo:

U	—	U	—	U	—	U	—	a
U	—	U	—	U	—	U	—	b
U	—	U	—	U	—	U	—	b
U	—	U	—	U	—	U	—	a

Kar se tiče metričnih shem, je bil sicer Gregorčič prav malo navezan na Mirza Schaffyja; ljubil je vse bolj preproste sheme in ni posnemal umetnih Mirza Schaffyjevih.